

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
СУЧАСНОЇ ФІЛОЛОГІЇ.
ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО**

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ
РІВНЕНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО
ГУМАНІТАРНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

ВИПУСК ХІХ

Рівне

2010

Актуальні проблеми сучасної філології. Літературознавство:
Збірник наукових праць Рівненського державного гуманітарного
університету. – Вип. ХІХ / Ред. кол. Я. О. Поліщук [та ін.]. – Рівне : РДГУ,
2010. – 178 с.

*У збірнику вміщені статті з проблем українського
літературознавства, теорії літератури та компаративістики. Матеріали
збірника можуть бути використані науковцями, студентами, вчителями-
словесниками.*

Збірник затверджений ВАК України як наукове видання, в якому
можуть публікуватися результати кандидатських і докторських дисертацій із
філологічних наук.

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової
інформації КВ № 15954-4426Р від 19.11.2009 року

Рекомендовано до друку Вченою радою
Рівненського державного гуманітарного університету
(протокол № 10 від 28 травня 2010 р.)

Редакційна колегія:

доктор філологічних наук, професор **ДАВИДЮК В.Ф.** (Волинський
державний університет ім. Лесі Українки)

доктор філологічних наук, професор **ДЕНИСЮК І.О.** (Львівський
національний університет ім. Івана Франка)

доктор філологічних наук, професор **ГОЛОМБ Л.Г.** (Ужгородський
національний університет)

доктор філологічних наук, професор **МЕЙЗЕРСЬКА Т.С.** (Одеський
державний педагогічний університет)

доктор філологічних наук, професор **ПОЛЩУК Я.О.** (Рівненський
державний гуманітарний університет, головний редактор)

доктор філологічних наук, професор **ТУРГАН О.Д.** (Запорізький
державний медичний університет)

доктор філологічних наук, професор **ШУЛЬЖУК К.Ф.** (Рівненський
державний гуманітарний університет)

Наукові редактори:

доктор філологічних наук, професор **ПОЛЩУК Я.О.**

кандидат філологічних наук **КИРИЛЬЧУК О.М.**

Любов Томчук

УДК 821. 161. 2. 09 – 055. 2

“КРАСА В ІСТИНІ”: ЖІНОЧА МІСІЯ В КУЛЬТУРІ

У статті аналізується образ жінки в культурі кінця XIX та початку XX століть. Нове розуміння жінки з'являється в тогочасній філософській думці. Жінку оцінюють також як мірило нової етики, надію спасіння світу.

Ключові слова: жінка, жіноча ідентичність, образ, культура, фемінізм, гендер, модернізм, тип герої.

In the article analyzed image of woman in the culture at the end of the 19th - the beginning of the 20th centuries. The new understanding of woman shows up in the philosophical idea of this epoch. Society estimates her also as a criterion of new ethics and hope of rescue of humanity.

Key words: woman, woman's identity, image, culture, feminism, gender, modernism, type of hero.

Переосмислення образу жінки та її традиційної ролі в суспільстві – характерний знак часу, яким було порубіжжя XIX та XX століть [1; 2; 4; 10]. Утвердження нових філософських систем, а також морально-етичних цінностей сприяло новому поглядів на жінку. З іншого боку, далися ознаки наслідки жіночої емансипації в європейських країнах, – вони поставили на порядок денний актуальність прав жінки та утвердили за нею привілей працювати на різних фронтах суспільної дійсності, досягати конкретних результатів поряд із чоловіками [5].

В Україні на межі століть з'являється плеяда талановитих жінок-письменниць, котрі у своїх творах відобразили різні сторони буття тогочасних представниць слабкої статі [1]. Проте образ нової жінки простежуємо також і в творчості чоловіків, як-от І. Франко, В. Винниченко, М. Коцюбинський, О. Плющ та інші [6, 10]. Коли розуміти предмет ширше, треба сказати, що нова жінка в літературі стала відповіддю на виклики часу. Отже, варто говорити не стільки про поодинокі явища та персоналії, а про народження феміністичного дискурсу, що інтегрував певні культурні феномени та типи світогляду, популярні наприкінці XIX та на початку XX століття.

Емансипаційні процеси мобілізують жіночу активність на полі культури, яка матеріалізувалася у ряді творів літератури та мистецтва. Нова жінка здобувається на одвагу не лише говорити про себе, а й виразити у слові складні й тонкі відчуття. Переважно жінки приховують свій приватний досвід, себто прикидаються, симулюють, намагаючись усіма правдами й неправдами вписатись у вже створений зразок поведінки. Натомість нова жінка протиставляє свою активну позицію не лише чоловічому патріархальному суспільству, а й традиційній жіночій пасивності. Звичайно, без цієї постаті було б неможливо говорити про модернізм узагалі. Точкою

відліку тут стає відмова від традиційної ролі: її абсолютним вираженням є звичаєва мораль, що приписує жінці функцію матері-хранительки, й ніяк інакше. У творах Лесі Українки чи Ольги Кобилянської досвід героїнь виходить поза межі відведеного жінці домашнього вогнища. “Так авторка творить екзистенційний міт про життя і призначення жінки, програмує наратив приватного життя і накидає його для наслідування” [4, 10]. Народжується особливий “жіночий простір” (В. Агеєва) нашої культури. Він відмінний від того способу, за допомогою якого представляли жінку в українській літературі письменники XIX століття, як-от Іван Нечуй-Левицький, Панас Мирний, Олександр Кониський, Борис Грінченко та інші.

З іншого боку, цікаво спостерегти, як змінюється на межі віків сам образ жінки в культурі. Ідеться про той образ, який творять, як правило, чоловіки [6], однак сама його змінність зраджує вплив новітніх ідей та практик. Характеристика цього образу жінки в культурі періоду порубіжжя і є завданням цієї статті.

Проблема жіночого ідеалу, свіввідношення чоловічого й жіночого посідає важливе місце в філософській думці російського Срібного Віку, зокрема у працях В’ячеслава Іванова, Миколи Бердяєва, Сергія Булгакова, Павла Флоренського. Ці мислителі прагнули по-своєму синтезувати тогочасний стан знання про природу жіночого, про жіночий чинник у культурі. Вони, з одного боку, уважно відстежували з цією метою культурну традицію, аналізували класичні твори мистецтва. Але, з іншого, жваво цікавилися сучасними процесами, віддавали належне емансипації особи та зміні гендерних ролей у суспільному житті.

Чоловіче й жіноче начала присутні в мислі російських філософів як два універсальні чинники буття. Вони найглибше характеризують основи світу, але й наперед визначають полярність нашого існування. У цьому погляді можна виділити три найважливіших аспекти:

- 1) думка про розділеність та фундаментальну полярність чоловічого та жіночого як універсальний принцип буття;
- 2) вбачання у взаємному поєднанні полярних начал плідотворної основи та творчої енергії всякого мистецтва;
- 3) констатація одного з положень символістської релігійної антропології, суть якого можна виразити словами В. Соловйова: справжнім суб’єктом любові повинен бути Інший, причому він повинен у всьому від нас бути відмінним, щоб “бути справді іншим”.

Багато дає для розуміння сутності людської натури розгортання двох ідей, яким надавав неперехідного значення С. Булгаков. Вони, до речі, безпосередньо, стосуються питання про жіночий чинник. Положення філософа ґрунтуються на розрізненні двох вимірів людського буття: метафізичного та емпіричного, двох порядків існування людини – одвічного, позачасового (“райської передісторії людини”) та земного, після гріхопадіння, котре водночас “має повноту” та є “половинчастим”. Саме в земному існуванні чоловіче та жіноче набувають того значення, якого їм надаємо нині, тобто вони стають “статевими модусами існування людини”,

як твердить С. Булгаков. У вимірі метафізичному, поза гріхопадінням, у задуманому Богом образі людини (в образі Божому, що є в ній) чоловіче й жіноче є саме по собі, як Адам і Єва, проте це не є стать. У початковому смислі тілесне значення статі відсутнє, вважає філософ. Адам і Єва поєднуються на інших засадах, почуваючи духовну спільність. “Початково вони є духовні начала, певні духовні кваліфікації” [3, 142].

У коментуванні цих одвічних духовних кваліфікацій, а отже, в розумінні природи відносин чоловіка й жінки, С. Булгаков уникає елементарності популярних уявлень, щодо якої застерігав раніше В. Соловйов. Тобто, він не пояснює твердження про активність чоловіка та пасивність жінки в їхньому зв’язку. Варто, однак, зауважити, що мислитель певною мірою віддає данину панівним у тогочасній культурі уявленням, загальноприйнятим схемам мислення, коли він однозначно пов’язує чоловіче начало з “приматом розуму та волі над почуттям”, тоді як у жіночому чинникові, на його переконання, проявляється „примат почуття, переживання над розумом та волею” [3, 142-143].

Проте в цілому характеристики двох начал витримані в аксіологічному плані, бо саме цей вимір для мислителя є найбільш важливим та актуальним: “Чоловіче – істина в красі, жіноче – краса в істині: істина і краса, нероздільні та єдиносутні, але разом вони й розділені як два образи єдиного начала, одкровення єдиного Отця, що народжує Сина та приводить Духа Св. Ці образи належать до повноти образу Божого в людині” [3, 143].

Другим істотним моментом теологічної антропології С. Булгакова стає симбіоз статі. Ідеться про ідею людської двоєдності, що проявляється в наявності “двох духовних можливостей у людині, із яких кожна зокрема повністю її не виражає”. Таким чином, чоловіче й жіноче розцінюються як половинчасті, неповні сутності, що взаємно доповнюють себе в поєднанні. Така дихотомія присутня в самій істоті людини, твердить С. Булгаков. Більше того, “людина не є тільки чоловіче або тільки жіноче начало, але вона вміщує в собі і те, й інше, причому не як стать, тобто половинчастість та неповноту, а саме як повноту свого буття” [3, 142]. Інакше кажучи, принцип повноти виражається не в одному, але в наявності двох начал.

Ця засада двоєдності, своєрідної андрогинності, відноситься як до небесного, так і до земного виміру буття людини: і там, і там чоловіче й жіноче мають поєднуватися, прагнучи до ідеалу. Однак на небі (у метафізичному плані) така повнота дана людині, на землі ж вона лише задана. На землі її ще треба здійснити. У процесі її творення мають брати участь як Адам, так і Єва, проявляючи та вдосконалюючи свої духовні можливості та початкові схильності.

У наведеному філософському постулаті легко можна пізнати мотивування популярної в ту пору, на зорі модернізму, ідеї андрогинності. У ньому бачимо також розділення двох образів жінки – небесного та земного, а відтак двох проявлень жіночості – ідеального та реального. Тим самим порушується питання про природу жінки, про сутність і таємницю жіночого, адже уявлення про цю таємницю стає загальним місцем мислення про жінку.

Саме в цьому аспекті найчастіше брала слово література, зокрема поезія, поетична інтуїція [7].

У думці російських філософів Срібного Віку впадає в око певний схематизм в осмисленні опозиції чоловічого та жіночого, що асоціюються з активним та пасивним початками людської природи. Попри це, варто відзначити, з іншого боку, виразність самої схеми, яка дозволяє оцінити її складові у взаємній опозиції. При герменевтичному прочитанні наведених міркувань можна побачити в них прихований смисл, що просвічує крізь зовнішнє сприйняття. На глибинному, вищому рівні прочитання так звана жіноча пасивність обертається своєю внутрішньою стороною та прочитується як духовна здатність прийняти та вмістити іншу енергію, як відкритість на Інше/Іншого, як участь (співчуття, співучасть) у ньому. Тим самим жіноче співчуття, готовність прийняти стає етичною передумовою утвердження Іншого, іншої сутності. Разом з тим ці якості є фундаментальною характеристикою жіночої суб'єктності, жіночого як такого [9, 41-46].

У такій екстремальній формі жіноче постає як готовність та смирення особистої участі у загальній відповідальності. Мова йде про таку відповідальність за Іншого, літературним зразком якої в російській та світовій літературі стала Соня Мармеладова з відомого роману Федора Достоєвського. Не випадково ця героїня, точніше сказати, сцена зустрічі Соні з Раскольниковим, так надихала Емануеля Левінаса, який знаходив у ній, як і в романах Достоєвського взагалі, "пре-філософський досвід", істотний для осмислення категорії Іншого. У цьому епізоді Соня Мармеладова вдивляється у розпачливий вираз обличчя Раскольникова, як говорить Достоєвський, "з ненаситним співстражданням". Як коментує Е. Левінас, цей момент є принципово важливим для розуміння істоти жінки та її культурної ролі. Філософ зокрема пише, що Достоєвський "не сказав «невичерпне співстраждання»". Співстраждання, що йде від Соні до Раскольникова, – ніби голод, а присутність Раскольникова підживляє та нарощує його до нескінченності, за межі всякого можливого насичення" [8, 166].

Для Левінаса приклад, взятий із Достоєвського, є добрий як свідчення правди про таємницю жіночого начала, як доказ і прозріння того, що бажання Іншого протистоїть буттю-для-себе. Бажання Іншого, в цьому випадку спів-страждання, виходить із жіночої істоти, що підноситься над власним его й намагається зрозуміти Іншого як себе. Таке бажання проявляється як доброта, у ньому приховано ідею Нескінченного, про яку пише Е. Левінас [8, 166]. Отже, це та сама "краса в істині", яку відзначав С. Булгаков як дефініцію жіночої сутності.

Формула Булгакова знаменна та істотна ще й через те, що вона виявляє та дозволяє усвідомити глибинний зв'язок поміж культом жіночності (Вічної жіночності) та культом краси (панестетизмом) в літературні раннього модернізму, зокрема зорієнтованій на символізм. Тим

самим вона вказує на важливість естетичного досвіду в житті людини, а також особливість естетичного сприйняття жіночого.

У рамках епохи не бракувало й спроб знайти есенційне вираження жіночого начала. Так, над цим працював Р. Вагнер, який наприкінці свого творчого життя прагнув поєднати різні фемінні образи. Серед цих фігур можна виділити різні, навіть протилежні, як-от Ельзу, Єлизавету, Кундрі (з містерії “Парсифаль”). Вони втілюють у собі риси Єви й Саломеї, Марії Магдалини та Ізольди, стають своєрідним синтезом жіночого начала. При цьому жіноче символізує не лише красу та чарівність (у її амбівалентному варіанті, в якому спокушання красою виступає в мистецтві), але нерозгадану таємницю, що приховує жіноче покликання сприяти процесові чоловічої духовної ініціації, а також становлення його я (індивідуації). Ідеться про таке призначення, яке засвідчує активну роль жінки щодо чоловіка, його духовного становлення. Адже жінка творить чоловіка не лише самим актом фізичного народження, вона спонукає народження в ньому духовної енергії, духовної сутності.

Огляд способу презентації жінки в культурі порубіжжя віків засвідчує, що в цей час відбуваються тектонічні зсуви в системі традиційних уявлень про жінку та стать. Особливо цікавими є пошуки нової ролі жінки, що стають однією з найбільш прикметних тем не лише в літературі, а й у філософській думці. Їх можна розглядати в контексті великого процесу самоідентифікації жінки, що розтягнувся на ціле двадцять століття та активно проявився в багатьох національних культурах [10, 310]. Таким чином, своєрідна жіноча місія, яку С. Булгаков розумів як “красу в істині”, набуває конкретних обрисів, матеріалізуючись у продуктах культури та мистецтва порубіжжя ХІХ та ХХ віків.

Джерела:

1. Агеєва В. Жіночий простір: Феміністичний дискурс українського модернізму: Монографія / В. Агеєва. – К. : Факт, 2003. – 320 с.
2. Богачевська-Хом’як М. Білим по білому: Жінки в громадському житті України, 1884-1939 / М. Богачевська-Хом’як. – К. : Либідь, 1995. – 424 с.
3. Булгаков С. Купина Неопалимая / С. Булгаков. – Париж, 1927. – 288 с.
4. Гундорова Т. *Femina Melancholica*: Стаття і культура в гендерній утопії Ольги Кобилянської / Т. Гундорова. – К. : Критика, 2002. – 272 с.
5. Гендерна перспектива [упор. Віра Агеєва]. – К. : Факт, 2004. – 256 с.
6. Демська-Будзуляк Л. Гендерна інтерпретація жіночих та чоловічих образів в українській літературі кінця ХІХ – початку ХХ ст. (новелістика, драматургія) / Л. Демська-Будзуляк // Слово і час. – 2005. – № 4. – С. 10 – 17.
7. Замотинь И. И. Русская Нора и её духовные стремления. Къ характеристике женского вопроса въ новейшей драматической литературе / И. Замотинь. – Варшава, 1909. – 130 с.
8. Левинас Э. Время и Другой. Гуманизм другого человека; пер. А. Парибка / Э. Левинас. – Санкт-Петербург : Высшая религ.-филос. школа, 1998. – 265 с.

9. Савкина И. Разговоры с зеркалом и зазеркальем. Автодокументальные женские тексты в русской литературе первой половины XIX века / И. Савкина. – Москва : Новое литературное обозрение, 2007. – 440 с.
10. Wiek kobiet w literaturze, pod red. Jadwigi Zacharskiej i Marka Kochanowskiego / J. Zacharska i in. – Białystok : Trans Humana, 2002. – 392 s.

ЗМІСТ

РОЗДІЛ I. ЕСТЕТИЧНІ ФРЕЙМИ ЛІТЕРАТУРИ

Поліщук Ярослав. Кінематографічна тропіка у творчості Михайла Коцюбинського.....	4
Антипчук Надія. Перлини духовності на сторінках журналу „Молода Україна” Олени Пчілки	15
Миненко Юрій. Християнська символіка української геральдичної поезії епохи бароко	25
Останко Юлія. Художні прийоми відображення психології персонажів у новелістиці Василя Стефаника	36

РОЗДІЛ II. ТЕКСТИ І КОНТЕКСТИ

Томчук Любов. “Краса в істині”: жіноча місія в культурі	46
Крупка Мирослава. Родинні конфлікти як характерна риса посттоталітарного буття (на прикладі творчості Євгенії Кононенко та Людмили Таран)	52
Кирильчук Олександр. Український історичний роман 1940-1950-х років у контексті ідеологічних пошуків соцреалізму	61
Назарук Вікторія. Гуманістичні концепції Даміана Наливайка у контексті барокової естетики	71

РОЗДІЛ III. ПИТАННЯ ПОЕТИКИ

Тхорук Раїса. Опозиція місто/село у драмах Марка Кропивницького	79
Чиж Наталія. Осмислення смерті у “Щоденнику” Аркадія Любченка ...	88
Хомеча Наталія. Еней на межі ХХ – ХХІ століть: Іван Котляревський та Юрій Андрухович	93
Криловець Роман. Філософська поезія Василя Стуса (на матеріалі збірки “Зимові дерева”)	107
Ярошенко Роман. Літературно-методологічний аналіз розвитку жанру псалма на грані Старого та Нового Завітів	114

РОЗДІЛ IV. ЕСТЕТИЧНА СИСТЕМА ТА РЕЦЕПЦІЯ ЛІТЕРАТУРИ

Гон Мойсей. Творчість Шолома-Алейхема: українська модель рецепції (1920 – 1930 роки)	123
Бестюк Ірина. Рецепція творчості Михайла Коцюбинського в літературі 20-х років ХХ століття (на прикладі новели “Тіні нетлінні” Михайла Івченка)	132
Кир’янчук Богдан. Герменевтичні концепції Габріеля Марселя	143
Годунок Зоряна. Категорії автора та реципієнта в герменевтичному тлумаченні (на прикладі художньої прози Миколи Хвильового)	154
Хмель Віра. Семантичні коди міфологеми творення в українських колядках і щедрівках	163
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ	175

Наукове видання

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ ФІЛОЛОГІЇ.
ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО**

*Збірник наукових праць
Рівненського державного гуманітарного університету*

Випуск XIX

Упорядкування
та наукове редагування
*Ярослав ПОЛІЩУК
Олександр КИРИЛЬЧУК*

Комп'ютерна верстка та макет
Олександр КИРИЛЬЧУК

Відповідальний за випуск
Ярослав ПОЛІЩУК

Актуальні проблеми сучасної філології. Літературознавство: Збірник наукових праць Рівненського державного гуманітарного університету. – Вип. XIX / Ред. кол. Я.О. Поліщук [та ін.]. – Рівне: РДГУ, 2010. – 178 с.

**ББК 83
Л 43
8**

Підписано до друку 21.10.2010 р.
Формат 60x84. Папір офсетний.
Гарнітура Times New Roman Cug.
Умовн. друк. арк. 11,3. Наклад 300 прим. Зам. № 33/1.